

SUMMARY

Sydorenko Olena. Public and private initiative as a factor of higher education development in the second half of the XIX – early XX centuries.

The article attempts to disclose public and private initiatives as a significant factor in higher education development in Ukraine in the second half of the XIX – early XX centuries, which contributed not only to the quantitative but also to the qualitative development of the industry. It has been established that despite the numerous bureaucratic obstacles individuals, scientific and educational societies actively participated in the creation of public and private higher education institutions of different types – pedagogical, medical, public economy (commercial, agricultural, engineering, industrial), artistic and diplomatic.

It has been found out that most of them were university colleges – higher female courses and institutes, which geographically covered virtually all leading centers of education and science of Ukraine – Kyiv, Kharkiv, Odesa, Katerynoslav. The experience of fund-raising of public and private higher education institutions in Kharkiv – one of the industrial, cultural and educational centers of the Russian Empire in general and of Ukraine in particular – is generalized. The attention is focused on the long history of the struggle for the distribution of higher schools of the Society for the Mutual Help of Working Women, Kharkiv Medical Society, Kharkiv Merchant Society, Society for the Promotion of Commercial Knowledge, South-Russian Society of Technologists, and others.

It is determined that due to public and private initiative and support in the territory of Ukraine there were unique education institutions – Kyiv and Odesa conservatories and Novorosiisk higher international institute. It has been found out that in the investigated period, the initiative representatives of the public struggled actively for the creation of national universities as a new type of higher education institutions, but these plans were implemented later.

It has been proved that in the investigated period, in accordance with the urgent demands of the society, the range of specialties which provided training of specialists had significantly expanded, had been intensified the branches of education, in which the most acute problems (pedagogical, medical, agricultural education) appeared, as well as the missing links (economic-commercial, artistic, diplomatic education) had been added. It is confirmed that higher education institutions of a new type mitigated the effects of the protection limitations of the Russian autocracy on access to higher education of the general population, first of all, of women.

Key words: public initiative, private initiative, higher education, higher education institution, higher courses, institute, national university, training of specialists.

УДК 371.671:811.161.2

Наталія Султанова

Миколаївський національний

університет імені В. О. Сухомлинського

ORCID ID 0000-003-3510-4662

DOI 10.24139/2312-5993/2017.09/178-189

СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ ДЕРЖАВНОГО УТРИМАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ І ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УКРАЇНІ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ (90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.)

У статті розглянуто тенденції розвитку мережі інституційних закладів державного утримання й виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні впродовж 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ

століття. Розкрито й охарактеризовано основні методологічні аспекти виховного процесу в інтернатних закладах освіти для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Автором визначено мету, основні завдання виховання дітей у школах-інтернатах; обґрунтовано методологічне підґрунтя, на якому будується соціально-виховна робота з дітьми, які зростають поза родиною. Розкрито особливості практичного втілення ключових аспектів виховання дітей.

Ключові слова: соціальне виховання, школи-інтернати, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, дитячий будинок сімейного типу позаурочна діяльність.

Постановка проблеми. Концептуальні засади виховання особистості дитини ґрунтуються на положеннях Конвенції про права дитини, Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», у державних програмах «Освіта. Україна XXI століття», у Національній доктрині розвитку освіти України, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді тощо. Названими документами законодавчо закріплені прогресивні зміни, що відбуваються сьогодні в державній освітній політиці, і, одночасно, визначена нова стратегія виховання як інтегративна та багатовекторна система, що великою мірою формує майбутній розвиток Української держави.

Передумови для розбудови вітчизняної педагогічної науки з'явилися в 90-ті рр. ХХ століття. Саме з 1991 року з прийняттям Національної доктрини розвитку освіти розпочався процес створення в незалежній країні нового освітнього законодавства. Характерними для цього часу стають розвиток не лише національної, а й освітньої самоідентифікації, створення функціональної системи освіти та державного утримання й виховання дітей. Початок ХХІ століття та, особливо, сьогоденна освітня політика мають вектор розширення і збільшення впливу трансформаційних процесів європейської інтеграції країни. Сучасний період реформування й імплементації державної освітньої політики залишив у своїй основі прогресивні традиції минулого, водночас, накопичуючи інноваційний потенціал подальшого розвитку, став якомога більше відповідати європейським вимогам суспільного розвитку й особистісного становлення людини.

Разом із позитивними зрушеннями в системі педагогічної освіти в Україні впродовж 90-х – на початку ХХІ століття маємо констатувати наявність протиріч у системі національної освіти та її невідповідність у цей час передовій освітній практиці. Свідченням цього стає невпинне зростання кількості інтернатних установ, розширення їхнього контингенту, загострення проблем соціально незахищених категорій дітей та ін. Вивчення досвіду діяльності інтернатних установ, їхнього виховного потенціалу та, навпаки, похибок системи, організаційно-методологічних недоліків та ризиків дефіцитарного розвитку особистості дитини

уможливляють доцільність реформації та модернізації сучасної освітньої й соціальної політики в країні щодо інституційних закладів утримання та виховання молодого громадянина України.

Аналіз актуальних досліджень. Проблеми навчання й виховання дітей-сиріт, важких дітей та дітей, які потребують опіки з боку держави висвітлювалися у працях Я. Корчака, А. Макаренка, Й-Г. Песталоцці, В. Сухомлинського, Т. Шацького. Психологічно-педагогічні аспекти соціалізації дітей-сиріт висвітлено в роботах М. Алексеєва, Я. Гошовського, Л. Дробот, Н. Міщенко, О. Мороза, Н. Репи, Ю. Підборського та ін.

Серед дослідників проблематики становлення і функціонування інтернатних закладів в Україні висвітлення теоретико-методологічних засад виховання в них дітей слід виділити фундаментальні праці А. Бондаря, В. Вугрича, Ю. Грицяя, Б. Кобзаря, А. Макаренка, А. Наточія, Б. Мельниченка, Г. Покиданова, Є. Постовойтова, В. Слюсаренка та ін.

Слід зазначити, що розробкою ідей соціального виховання дітей, їхньої трудової підготовки, організації дозвілля, побуту та розвитку соціальної компетентності вихованців свого часу займалися такі дослідники та громадські й політичні діячі системи освіти, як С. Ананьїн, П. Блонський, Г. Гринько, М. Грищенко, М. Гриценко, В. Дурдуківський, В. Дюшен, В. Зіньківський, О. Залужний, О. Музичеко, А. Макаренко, Я. Мамонтов, О. Попов, Я. Ряппо, С Русова, М. Скрипник, К. Ушинський, Я. Чепіга, С. Шацький, Е. Яновська та ін. Окремий науковий інтерес для нашого дослідження становлять актуальні дисертаційні дослідження та монографії В. Покася «Інтернатні заклади освіти: філософія, історія, стратегія розвитку», А. Наточого «Виховання підлітків у загальноосвітніх школах-інтернатах України: теорія і практика», Л. Канішевської «Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності», Ж. Петрочко «Дитина у складних життєвих обставинах: соціально-педагогічне забезпечення прав», О. Кузьміної «Теоретичні аспекти формування життєвої компетентності учнів старших класів загальноосвітніх шкіл-інтернатів», дисертаційне дослідження В. Слюсаренка, у якому розкрито соціально-педагогічні функції установ інтернатного і напівінтернатного типу й умови їх реалізації в Україні та інші наукові праці.

Мета статті – виявити та схарактеризувати засадничі тенденції й методологічні аспекти виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в загальноосвітніх школах-інтернатах в Україні впродовж 90-х рр. – на початку XXI століття.

Методи дослідження. Задля досягнення поставленої мети на даному етапі наукового дослідження використано науково-бібліографічний метод вивчення архівних та бібліотечних фондів, їх класифікація та систематизація для визначення опорної джерельної бази; історико-ретроспективний та концептуально-порівняльний аналіз звітної документації в галузі освіти,

нормативно-правових документів та архівних матеріалів, аналіз фактів, теоретичних ідей із досвіду виховної діяльності інтернатних закладів в Україні протягом досліджуваного періоду, а також прогностичний метод з метою подальшого прогнозування та проектування реформацій у системі інтернатної освіти та соціального виховання дітей.

Виклад основного матеріалу. Інтернатні заклади впродовж 90-х рр. ХХ століття були, і сьогодні залишаються, складовою частиною системи освіти в Україні. Вони відігравали важливу роль у виховному процесі як базису формування в молодих громадян країни системи ціннісних ставлень до світу та до самих себе. Саме в цей час особливої актуальності у процесі реформування системи освіти крізь призму нової філософії розвитку особистості дитини набуває проблема виховання соціально незахищених категорій дітей. Адже інваріантність та складність завдань, що стояли перед суспільством, зубожіння народу, збільшення захворювань серед дітей, занедбаність, соціальне сирітство, безпритульність, зростання дитячої злочинності тощо, вимагали від державних органів освіти й педагогічної науки нових нестандартних підходів до розв'язання проблем виховання дітей.

З причин необхідності посилення уваги до соціально-економічного й духовного розвитку держави Верховна Рада України ухвалює Закон «Про освіту» (23.05.1991), який зі змінами та доповненнями в 1996 р., актуалізував необхідність суттєвих змін у системі освіти та діяльності освітніх закладів взагалі. Форми та методи виховання дітей, зміст освіти та шляхи її модернізації були визначені й іншими нормативно-правовими документами, серед яких стрижневими стали: схвалена на I Всеукраїнському з'їзді працівників освіти в 1992 році Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття» (затверджена постановою Кабінету Міністрів України (1993 р.), Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти від 18 червня 1996 р., Закон України «Про загальну середню освіту», ухвалений Верховною Радою України 13 травня 1999 р.; закони України «Про охорону дитинства» (2001 р.), «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» (2001 р.) та Національна доктрина розвитку освіти, затверджена Указом Президента України № 347 від 17 квітня 2002 р.

Системному реформуванню освітньої галузі в 90-х рр., відповідно до існуючих вимог суспільства, сприяв Закон «Про загальну середню освіту» (від 13 травня 1999 р. № 651-XIV), який визначав організаційно-методологічні засади її функціонування. Згідно з цим законом, до інтернатних закладів освіти належали: загальноосвітня школа-інтернат, яка визначалася як навчальний заклад із частковим або повним утриманням за рахунок держави дітей, які потребують соціальної допомоги; спеціальна загальноосвітня школа (школа-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку; загальноосвітня санаторна школа (школа-інтернат) з метою тривалого лікування дітей відповідного профілю

та школа соціальної реабілітації для дітей, які потребують особливих умов виховання (створювалися окремо для хлопців і дівчат) [1].

До цих соціальних інститутів державного утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування слід додати дитячі будинки сімейного типу. Така форма сімейного влаштування дітей була юридично закріплена прийнятою в 1988 році постановою Ради Міністрів СРСР «Про створення дитячих будинків сімейного типу», а в 1989 році затвердженням відповідного тимчасового положення. Законом України «Про охорону дитинства» (2001) термін «будинок сімейного типу» трактується як «окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» [8]. Така форма влаштування й виховання дітей, безперечно, стає оптимальною альтернативою інтернатним закладам, адже будинок сімейного типу є тим соціальним інститутом, що спроможний забезпечити сімейне оточення та соціальне виховання дітей.

Проте, за статистичними даними архівних джерел у частині звітної документації органів державної освіти, будинки сімейного типу в Україні впродовж 90-х рр. ХХ ст. не змогли повністю замінити інтернатну систему утримання й виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Стан розвитку системи державного утримання дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування впродовж 1992 – 1998 рр.
Кількісні показники**

Заклади державного утримання/виховання дітей (кількісні показники)	1992 р.	1993 р.	1994 р.	1995 р.	1996 р.	1997 р.	1998 р.
Дитячі будинки системи Міністерства освіти та інших відомств	37	37	38	39	43	50	57
Школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування	36	35	34	35	36	39	40
Дитячі будинки сімейного типу	74	66	74	75	74	73	77

Джерело: [2]

За три роки популяризації будинків сімейного типу їх кількість в Україні зростає до 74, а на початку 2000-х рр. їх стає більше 90 у 22 областях країни.

Серед актуальних завдань виховання дітей, визначених у Законі України «Про загальну середню освіту», наголошено на вихованні громадянина України, формування особистості учнів, розвитку їхніх здібностей і обдарувань, наукового світогляду виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй; виховання свідомого ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності, формування гігієнічних навичок і засад здорового способу життя, збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я учнів (вихованців) [1, 2].

Необхідно зауважити, що школи-інтернати, маючи специфіку здійснення виховної роботи в порівнянні зі звичайними загальноосвітніми школами, є навчальними закладами загальної системи середньої освіти в Україні, які у своїй навчально-виховній діяльності керуються типовими навчальними планами, програмами, підручниками, посібниками, що мають відповідний гриф МОН України, і забезпечують виконання навчально-виховних завдань на кожному ступені навчання відповідно до вікових особливостей та природних здібностей дітей. Проте в робочому навчальному плані школи-інтернату з урахуванням цілодобового проживання та утримання в них специфічного складу вихованців або дітей групи ризику конкретизується варіативна частина державних стандартів освіти [9].

Загальноосвітні школи-інтернати всіх типів і форм власності – це навчальні заклади, що забезпечують дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, умови для проживання, різнобічного розвитку, виховання, здобуття освіти, професійної орієнтації та підготовки, готують дітей до самостійного життя [7, 1].

Характерні особливості організації виховної роботи в загальноосвітніх школах-інтернатах як сучасного періоду, так і протягом ретроспективи їхнього функціонування також висвітлено у працях А. Аблятипова, С. Болтівця, А. Бондаря, Ю. Грицяя, Л. Канішевської, С. Коношенко, Б. Кобзаря, Б. Мельниченка, А. Наточія, В. Оржеховської, В. Покася, В. Слюсаренка та ін. Зазначеними вченими сконцентрована увага на специфічних напрямках, видах та формах виховного процесу в інтернатних закладах. Зокрема, приділяється увага та виховне значення позакласній та позашкільній роботі. Вона являє собою органічну частину життя вихованців, що передбачає організовані й цілеспрямовані заняття з метою удосконалення, поглиблення знань і вмінь учнів, сприяння виробленню в них навичок суспільно корисної праці, свідомої дисципліни, підвищенню їхнього морального й культурного рівнів, зміцненню психічного та фізичного здоров'я, а, головне, спрямовують практичну підготовку під час виховних занять у русло корисного самостійного та громадського життя [9].

Отже, 90-ті рр. ХХ століття стали новим етапом розбудови державної політики в країні стосовно забезпечення й захисту прав дітей. Попри поширене використання термінів дитина-сирота та дитина, позбавлена батьківського піклування в нормативно-правових та звітних документах, на законодавчому рівні їх тлумачення обґрунтовано в Законі України «Про охорону дитинства» (2001 р.). У цьому Законі із останніми змінами, внесеними у 2017 році, терміни вживаються в такому значенні: «дитина-сирота – дитина, у якої померли чи загинули батьки; діти, позбавлені батьківського піклування, – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним із відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовились батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України або в зоні проведення антитерористичної операції, та безпритульні діти» [8, 1]

Основними завданнями державного утримання й виховання дітей, згідно з Концепцією виховання дітей та молоді у національній системі освіти (1996 р.), були: формування особистості учня, розвитку його здібностей, обдарувань, наукового світогляду; виховання поваги до Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини і громадянина та інші. Але стрижнем системи виховання дітей в Україні була національна ідея, що передбачала «формування молодої людини як громадянина України, незалежно від її етнічної приналежності» [3].

Зазначена концепція метою виховання визначала гармонійно розвинену, соціально активну й національно свідому людину. Серед напрямів виховання дітей пріоритетними в державі визначалися патріотичний, правовий, моральний, художньо-естетичний, трудовий, фізичний та екологічний напрям виховання. Усі вони доповнювали один одного.

На початку ХХІ століття виховна робота мала форму змістовного дозвілля, що провадилася під час організації різних гуртків, клубів, секцій під керівництвом кваліфікованих спеціалістів, перегляду кінофільмів, театральних вистав та їх обговоренням, проведенні свят та вечорів відпочинку, а також екскурсій, туристичних походів і спортивно-оздоровчих заходів. Отже, система виховної роботи з учнями в

позаурочний час не копіює навчальні заняття, а має свої завдання, методи й форми. Її ефективність залежить від раціонального використання часу, цілепокладання, наступності та органічного взаємозв'язку зі здобутим теоретичним матеріалом на уроках з метою не лише повторення, а й закріплення отриманих у ході навчальної діяльності знань. Під час таких виховних годин наявні вміння й навички вихованців трансформуються в різних життєвих ситуаціях, що сприяє, у свою чергу, формуванню еталонів соціальної поведінки та розвитку корисних і гідних звичок. Вільна участь дітей у щоденній позанавчальній діяльності, різноманітність видів та організаційних форм її здійснення, залучення як у групових заняттях, так і в індивідуальних, довготривалих багаторічних захопленнях або короточасних заходах уможлиблює розвиток багатогранної особистості, сприяє широкому діапазону інтересів та вподобань [3].

Великого значення у виховному процесі набуває трудове навчання та підготовка, основними видами якої є обслуговуюча праця, навчання в майстернях, виконання суспільно корисних справ. Основними завданнями трудового виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є засвоєння знань та набуття вмінь і навичок, що необхідні їм для розвитку й подальшої трудової діяльності, формування, разом із цим, позитивного ставлення до праці, свідомої дисципліни, відповідальності за виконану роботу, бережливого ставлення до оточуючих речей, уміння працювати в колективі. Але початок XXI століття у змісті виховної роботи та трудової підготовки учнів шкіл-інтернатів відзначився низьким рівнем її здійснення, яка в багатьох випадках зводилася до примітивної організації самообслуговування.

Проте, на практиці, виховна робота в загальноосвітніх школах-інтернатах у позаурочний час не завжди є достатнім та ефективним інструментом формування всебічно розвинутої особистості дитини, готовності до адекватного професійного вибору, самостійного життя і праці, успішності її соціальної інтеграції в суспільство. Спостерігається тенденція щодо перетворювання її на самоціль або систему формальних заходів, ініціаторами яких виступають дорослі. В означений період розвитку та функціонування інтернатних закладів спостерігаються низький рівень проведення профорієнтаційної роботи. Не всі вихователі обізнані з питань змісту та методів формування у випускників готовності до свідомого професійного вибору. Адаже з цією метою необхідно володіти знаннями не лише про класифікацію професій, але ж й про психофізіологічні вимоги до кожного типу професій, структури профорієнтації, її змісту, етапів, методів виявлення схильностей, інтересів, професійних уподобань та співставлення їх із вимогами ринку праці тощо. Проведення таких занять має здебільшого епізодичний і безсистемний характер.

Актуальною залишається проблема переходу вихованців від «опіки» до «незалежності», адже саме остання є індикатором соціальної зрілості, зумовлює й характеризує особистість із активною життєвою позицією та спроможністю участі у громадському житті. Специфіка загальноосвітніх інтернатних шкіл характеризується тим, що як і навчання, так і все життя вихованців, їх побут, поведінка, спілкування, відносини із ровесниками та іншими учнями строго регламентується. Разом із перевагами тотального контролю, постійного керівництва з'являється загроза ізольованості дітей у межах одного простору, відсутність можливості вільно розподіляти й використовувати час, обмеженість контактів, у тому числі з іншими представниками суспільства, що сприяє формуванню у вихованців хибної уяви про свою соціальну роль та унеможливорює їх подальшу соціалізацію [9].

Низка проблем, якими сьогодні стримують функціонування шкіл-інтернатів, зумовлюються, здебільшого, закритістю цих закладів, обмеженістю сфери спілкування й діяльності в них, що, у свою чергу, призводить до гальмування соціального та психічного розвитку дітей. Серед інших проблем організаційно-педагогічного функціонування шкіл-інтернатів, що позначаються на вихованні дітей, слід виділити такі, як часта зміна вихователів та персоналу інтернатного закладу; надмірна заорганізованість життєдіяльності вихованців; вимушена адаптація вихованців до великої кількості однолітків, що призводить до емоційного напруження, підвищеної збудливості, тривожності, що підсилюють агресію; гіперопіка вихованців тощо [3, 14]. До означених проблем в організації виховної роботи в загальноосвітніх школах-інтернатах слід додати ізольованість дітей від зовнішнього предметного й інформаційного середовища; гостру проблему міжособистісних стосунків, обмеженість стосунків, діяльності тощо; сувору регламентованість побуту, поведінки вихованців, соціальних умов та обставин, що унеможливорює їх незалежність та формує споживацькі настрої; відсутність диференційованого підходу до дітей; недостатній професійний рівень, педагогічна культура, а також іноді нестійкий психологічний стан вихователів шкіл-інтернатів, проявами якого стають неадекватні, жорстокі дії по відношенню до дітей.

Це свідчить про недоцільність та неможливість іноді переносити методи виховної роботи, що використовуються у звичайних загальноосвітніх закладах та форми, максимально наближені до сімейних, у площину інтернатних установ.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Підбиваючи певні підсумки дослідженню виховного потенціалу інтернатних закладів освіти впродовж 90-х – початку XXI століття, а також тенденцій їхнього розвитку в країні та зміщенню акцентів на сімейні форми утримання дітей, маємо констатувати наступне: в Україні за часів незалежності було створено нормативно-правове підґрунтя, що сприяло реформуванню системи освіти,

державного утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; забезпечено розвиток соціальних інститутів сімейного влаштування дітей (дитячий будинок сімейного типу та прийомна сім'я); здійснено зміщення акцентів системи освіти на пріоритетність особистісного розвитку дитини з урахуванням її потреб, інтересів та можливостей, а також забезпечення для цього відповідних умов.

Система соціального виховання дітей у досліджуваній період в інтернатних закладах освіти та соціальних інституціях, наближених максимально до сімейних форм, уможлиблювала подальшу соціалізацію молодого українського громадянина як гідного представника своєї нації.

Проте, транзитивність соціально-економічних, політичних, освітніх процесів, що були характерними впродовж 90-х рр. – на початку XXI століття неоднозначно й суперечливо відзначилася на багатьох гуманітарних галузях в українському суспільстві. Свідченням цього були швидкі темпи поширення кількості інтернатних установ та їх контингенту.

Зважаючи на вагомість впливу визначених у статті проблем виховної системи, що позначилися на долі дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування, вбачаємо за доцільне подальші наукові розвідки щодо вирішення проблеми їхнього соціального виховання в умовах державних інститутів, максимально наближених до сімейних форм утримання дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про загальну середню освіту» (*Law of Ukraine "On the general secondary education"*) (1999). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
2. *Зведені звіти дитячих будинків (шкіл-інтернатів) за 1993–1998 рр.* ЦДАВО України. Центральний державний архів вищих органів влади. Ф. 166. Оп. 18. Спр. 61, 99, 138, 139, 224. 78 арк. (Summary reports of orphanages boarding schools (1993–1998). Central state archive of higher authorities of Ukraine. F. 166. Descr. 18. Case. 61, 99, 138, 139, 224. 78 sheets)
3. Канішевська, Л. В. (2000). *Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності.* Київ (Kanishevskaya, L. V. (2000). *Education of social maturity of senior pupils of general education boarding schools in extracurricular activities.* Kiev).
4. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. (*The concept of upbringing children and youth in the national education system*) (1996). Retrieved from: https://studopedia.su/16_192514_sistema-osviti-v-ukraini.html
5. Наточій, А. М. (2012). *Виховання підлітків у загальноосвітніх школах-інтернатах України: теорія і практика.* Миколаїв (Natochii, A. M. (2012). *Teaching Teens in boarding schools of Ukraine: Theory and Practice.* Mykolaiv).
6. *Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Наказ* (*On the approval of the concept of national-patriotic education of children and youth, measures to implement the*

concept of national patriotic education of young children and methodological recommendations on national-patriotic education in general education institutions. Order (2015). Retrieved from: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/

7. Про затвердження Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Наказ (On the approval of the Provisions on boarding and general education schools for orphans and children deprived of parental care. Order (2012). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1629-12>

8. Про охорону дитинства: закон України (Law of Ukraine “On the protection of childhood” (2001). Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

9. Султанова, Н. В. (2017). Методологічні аспекти виховного процесу в закладах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Педагогічний альманах: збірник наукових праць Херсонської академії неперервної освіти, 34, 240–247 (Sultanova, N. V. (2017). Methodological aspects of the educational process in institutions for orphans and children deprived of parental care. Pedagogical almanac: a collection of scientific works of the Kherson Academy of Continuing Education, 34, 240–247).

РЕЗЮМЕ

Султанова Наталья. Социальные институты государственного обеспечения и воспитания детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки в Украине как способ социального воспитания детей (90-е гг. – начало XXI века).

В статье выявлены тенденции развития сети институциональных учреждений государственного обеспечения и воспитания детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки в Украине в 90-х гг. XX в. – начале XXI века. Раскрыты и охарактеризованы основные методологические аспекты воспитательного процесса в интернатных учебных заведениях для детей-сирот и детей, лишенных родительской опеки. Автором определены цели, задачи воспитания детей в школах-интернатах; обоснованы методологические основы, на которых строится социально-воспитательная работа с детьми, которые растут вне семьи. Раскрыты особенности практического воплощения ключевых аспектов воспитания детей.

Ключевые слова: социальное воспитание, школы-интернаты, дети-сироты, дети, лишенные родительской опеки, детский дом семейного типа, внеурочная деятельность.

SUMMARY

Sultanova Nataliia. The social institutes of support and education of orphans and children deprived of parental care in Ukraine as a means of children’s social education (the 90’s of the XX century – the beginning of the XXI century).

In the article the analysis of educational activities in public institutions of orphans and children deprived of parental care is conducted. The article deals with the tendencies of development of the network of social institutes of the support and education of orphans and children deprived of parental care in Ukraine from the 90’s of the XX till the beginning of the XXI century.

The author has set the aim, the major professional activities of social educator public care institutions, justified the basic theory on the socio-educational work with children who grow up without a family.

The conceptual foundations of children’s social education in boarding schools are defined. It is grounded the creation of family-type children’s homes as an alternative form of state child support. The attention is focused on the tendencies of the network expansion of

social institutions and the increase of the contingent of pupils in them during the above mentioned period.

In the article the peculiarities of the boarding school as an environment which replaces a family and its influence on pupil's preparation to the future family life caused by modern social-economic, political, social-cultural situation in Ukraine, are considered.

The author gives a characteristic of the main types of residential education institutions (orphanages, boarding schools, etc.), the content, typical features of the educational process. The research reveals the essence and the contents of social education, conducts analysis of the problem and approaches to the social education of the native pedagogical theory of the time. The research also reveals organizational and educational problems of the boarding-school system formation and its continual development. Distinctive features of social upbringing conception of the investigated period have been analyzed in practical realization: in particular, such issues as forms, methods and tendencies of social education development in boarding schools have been considered in the content.

Key words: *social education, boarding schools, orphans, children, deprived of parental care, family type children's home, extracurricular activity.*

УДК 372.851: 373.1

Олександр Школьний

Національний педагогічний університет

імені М. П. Драгоманова

ORCID ID 0000-0002-3131-1915

DOI 10.24139/2312-5993/2017.09/189-199

ПІДГОТОВКА ДО РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ ЗНО З МАТЕМАТИКИ З ПОВНИМ ПОЯСНЕННЯМ

Методика забезпечення належної підготовки учнів старшої школи до проходження зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) є надзвичайно актуальною педагогічною проблемою. Наразі тест ЗНО з математики містить завдання чотирьох форм: із альтернативами, з короткою відповіддю, на встановлення відповідностей та відкритої форми з повним поясненням. При цьому завдання останньої форми довгий час були відсутні в тестах ЗНО з математики, а тому виникла потреба в розробці методичних рекомендацій щодо особливостей розв'язування саме таких тестових завдань.

При включенні до стандартизованих тестів завдання з повним поясненням намагаються будувати таким чином, щоб вони здебільшого розв'язувалися одним і тим самим способом, використовуючи для цього спосіб явних і опосередкованих підказок. Така будова завдань цієї форми, хоч і обмежує певною мірою математичну творчість учасників тестування, але є виправданою, оскільки надає можливість для більшості учнів оцінити правильність наведених ними розв'язань, виходячи з єдиних позицій.

При розв'язуванні завдання з повним поясненням учень має врахувати згадані вище підказки й виокремити етапи розв'язання, які будуть оцінені під час перевірки. При цьому важливо на кожному виокремленому етапі розуміти, які саме факти потрібно ретельно обґрунтувати, а які – лише сформулювати, оскільки надмірна деталізація при оформленні розв'язання лише утруднює роботу фахівця під час перевірки.